

PUUSTOISET PERINNEYMPÄRISTÖT

Opas luonnonhoitoon ja monikäyttöön

Kulttuuriperintöä ja kulttuurihistoriaa

Karjapolku saattoi vielä 1900-luvun alussa johtaa pientilan peltotilkun vieritse metsälaitumelle. Metsä joutui antamaan tilaa viljelyksille, palan kerrallaan. Raivatuissa ja ehkä poltetuissa metsälohkoissa karja laidunsi mielellään, kunnes kannot oli korjattu ja alue oli valmis pelloksi. Vuosikymmenten kuluessa karjapolku muuttui avointen peltöjen keskellä kulkevaksi traktoritiekseksi.

Kaskeaminen oli yleistä vielä 1800-luvulla, ja laidunmaana kaskialue oli tärkeä. Sadan vuoden jaksolla saatettiin kaskialue eri aikoina polttaa neljänä vuotena, pitää viljelyksessä 12 vuotta ja laidunmaana lähes 70 vuotta.

LUSTO, SUOMEN METSÄYHDISTYKSEN KOKOELMA/
METSÄTALOUDELLINEN VALISTUSTOIMISTO

Metsä tarjosi rehua talven yli. Lehtikerppuja kerättiin talven varalle ja niitä söivät erityisesti lampaat, mutta myös lehmät ja hevoset. Lehtikerppujen teko puita latvomalla ja oksia riipimällä näkyi maisemassa.

Puiden talvikäyttöön liittyivät myös kuivikkeet. Suuret määrät havupuiden oksia pilkottiin pieniksi ja laitettiin olkien kanssa lannan sekaan kuivikkeeksi navetan lattialle. Lopputalvella näin syntynyt lannoite levitettiin pelloille.

Merkkipäivät olivat keväällä tärkeitä karjan laitumelle laskemisessa. Karja- ja metsäuskomukset kertovat metsälaiduntamisen tärkeydestä, siihen kohdistuneista huolista ja varautumisesta pahaa vastaan.

Lehmät kulkivat vapaasti metsissä kyläpaimenen seurattessa petojen ja muiden vaarojen varalta.

Lehmisavu sytytettiin karjan lypsyn ajaksi. Savuava tuli karkoitti hyönteiset; kuva 1930-luvulta.

NURMEKSEN MUSEOVÄINÖ HÄMÄLÄINEN

Metsälaidunmaita oli 1930-luvulla 4/5 kaikista laidunmaista, hakamaita oli noin 1/10. Vain Pohjanmaalla metsälaidunnusalueita oli niukemmin. Metsälaitumet olivat sotien jälkeen tärkeä karjan ruokaita.

Metsälaidunnuksen merkitys kasvoi entisestään Karjalan siirtolaisten myötä. Monilla tulijoilla oli mukanaan satojakin kilometrejä matkanneet laidun-

eläimet, joille ei ollut tilaa asutuspaikkakuntien heinämailla.

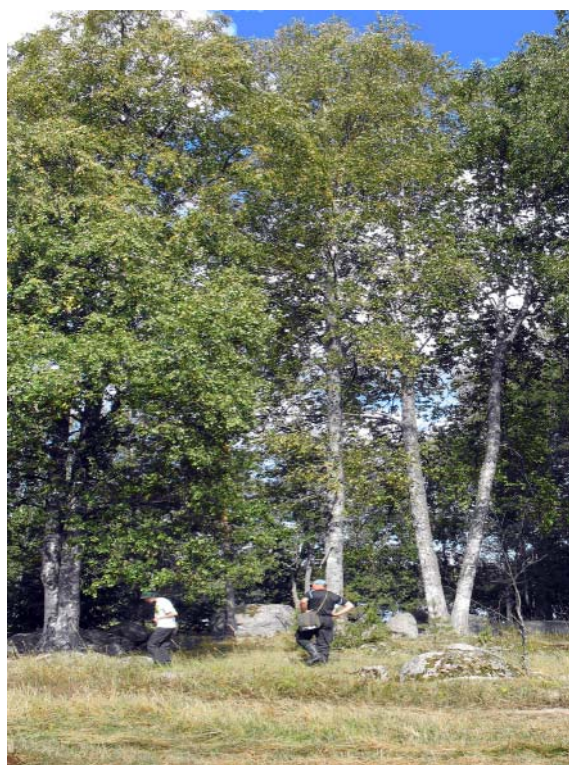
Kulttuurin monimuotoisuuden arvot eivät säily itsestään. Ihmisen tekemiset heijastuvat ja näkyvät muutoksineen ympäristössä. Metsänomistajan kannattaa selvittää, mitä vaalimisen arvoista löytyy omista metsistä ja pohtia menneen ajan monikäytön säilyttämistä nykyajan keinoilla.

Ennen pellot aidattiin, jotta laiduneläimet eivät olisi päässeet syömään arvokasta viljaa. Paikkarin torppa on Elias Lönnrotin syntymäpaikka ja lapsuudenkoti, joka rakennettiin vuoden 1800 tienoilla Sammatin Haajärven kylän yhteismaalle.

MUSEOVIRASTO

Puustoisten perinneympäristöjen suojelu kannattaa keskittää kohteisiin, joissa on myös hoidettuja avoimia perinneympäristöjä. Perinteisen maatalouden avoimet ja puustoiset perinneympäristöt ovat ennenkin limittyneet toisiinsa ja muodostaneet monipuolisen maiseman.

HARRI TUKIA

AIRI MATILA

Metsälaitumia, hakamaita ja lehdesniittyjä

Metsälaitumet kaskimaiseen, hakamaat ja lehdesniityt sisältävät tarinan entisajan elinkeinoista. Tänä päivänä niiden arvot perustuvat luonnon monimuotoisuuteen, kulttuurihistoriaan ja metsän monipuoliseen käyttöön.

Metsälaitumet ovat väljäuustoisia alueita. Niitylaikut monipuolistavat metsälaidunten tavallisesti niukkaa lajistoa. Metsälaitumen ominaispiirteisiin

kuuluvat myös karjan tallaamat polut ja muurahaispesät. Eläimet ovat syöneet alaoksia niin että metsän läpi näkee.

Metsää raivattiin kaskeamalla viljanviljelyyn, jonka jälkeen alueita käytettiin laitumina. Monet lehtipuuvaltaiset metsät Päijänteen ja Saimaan vesistöalueilla ovat vanhoja kaskimaita.

SONJA FORSS

REETTA TUUPANEN

Metsälaitumen puusto on vaihtelevanikäistä ja aukkoista. Puiden alla viihtyvät metsäkasvit, puuston aukkopaikoissa menestyvät metsämansikka ja muut niittykasvit.

TIMO SOININEN

Kaskimetsän pääpuulajina on koivu, haapa tai harmaaleppä. Aluskasvillisuudessa näkyy metsälajien lisäksi jäänteinä laidunniittyvaiheen lajistoa. Kantarelli ja mustikka tuottavat hyvän sadon.

Hakamaa sijaitsee melko lähellä asutusta. Sitä luonnehtivat avoimuus, valoisuus ja monivivahteisuus. Puuryhmät ja niitty laikut vuorottelevat. Puusto on lehtipuu- tai mäntyvaltainen, kuusta on yleensä vain yksittäin. Järeät, oksaiset ja leveälatvuksiset puut erottuvat selvästi. Lisäksi esiintyy katajia ja muita pensasryhmiä sekä runkomaisia pihlajia ja raitoja.

Lehdesniitty kehittyivät perinteisen karjatalouden aikana tärkeiksi rehuntuotantoaloiksi lounais-saaristossa ja -rannikolla, Ahvenanmaalla sekä Pohjanmaalla. Lehtomaiseen metsään raivattiin niitty, johon jätettiin lehtipuita ja -pensaita harvakseltaan. Lehdesniityn puista latvottiin lehdeksiä eli kerppuja karjan talvirehuksi. Tavallisesti lehdestettiin koivuja, tervaleppää ja jaloja lehtipuita.

AIRI MATILA

Galgberget Raaseporin linnanraunioiden läheisyydessä on lampaiden laiduntama kulttuurihistoriallinen hakamaa. Alue oli kymmeniä vuosia laiduntamatta ennen kuin hoito aloitettiin 1997. Hoidon tavoitteena on palauttaa laidunvaikutteinen maatalousmaisema.

Hakamaa on usein melko kivikkoinen ja sen aluskasvillisuudessa viihtyvät niityille luonteenomaiset kasvit ja hyönteiset. Kartioakankaali suosii niittyjä, ketoja ja hakamaita.

AIRI MATILA

RASMUS INGUS

Hoito kohdistuu puustoon ja aluskasvillisuuteen

Puustoisia perinneympäristöjä on yhä vähemmän maassamme; siksi niiden lajisto on taantunut ja osa lajeista on uhanalaistunut. Hoidon tavoitteena on vaalia monipuolista lajistoa sekä ihmisen ja karjan luomaa maisemaa.

Umpeenkasvaneen perinneympäristön kunnostusvaiheessa raivataan pensaikkoa ja vesakkoa sekä poistetaan liika puusto. Tällöin on maltettava säästää luonnolle arvokas puusto eli ikärakenteeltaan vaihteleva ja lajistoltaan monipuolinen puusto. Se on erittäin tärkeä koti- ja elinympäristö kääville, hyönteisille ja linnuille.

Kunnostuksen jälkeen perinneympäristöä hoidetaan laiduntamalla, niittämällä tai lehdestämällä.

Kunnostuksen ja hoidon ansiosta metsänomistaja saa arvokkaan kohteen, joka jatkaa ylisukupolvista metsän monikäytön jatkumoa. Alue voi olla myös

mieluisa asuin- tai virkistytymispaikka sekä suvun pyhä paikka. Samalla säilytetään tapoja, tietoa, kädentaitoja sekä tarinoita paikoista ja paikannimistä.

Entä jos kunnostusvaiheessa kohteelta saadaan myyntikelpoista puuta? Tällöin metsänkäyttöilmoituksessa selvitetään kohteen erityisluonne ja sen edellyttämä hakkuutapa. Metsänkäyttöilmoitus tehdään metsäkeskukselle kaikista myyntihakkuista.

Kaikki laidunnetut metsät eivät ole arvokkaita luonnon monimuotoisuudelle. Puustoltaan ja aluskasvillisuudeltaan yksipuolisia laidunnettuja metsiä hoidetaan tavallisen talousmetsän tapaan.

Kannattaa kysyä apua kohteen monimuotoisuuden arviointia sekä kunnostuksen ja hoidon suunnittelua varten. Osaavia ammattilaisia on metsäalan organisaatioissa, elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksissa sekä maa- ja kotitalousnaisten piirikeskuksissa.

Kunnostuksessa tavoitellaan kullekin perinneympäristölle ominaista rakennetta puustoa raivaten ja harventaen sekä vanhat lahoppuut säästäten.

AIRI MATILA

HARRI TUKIA

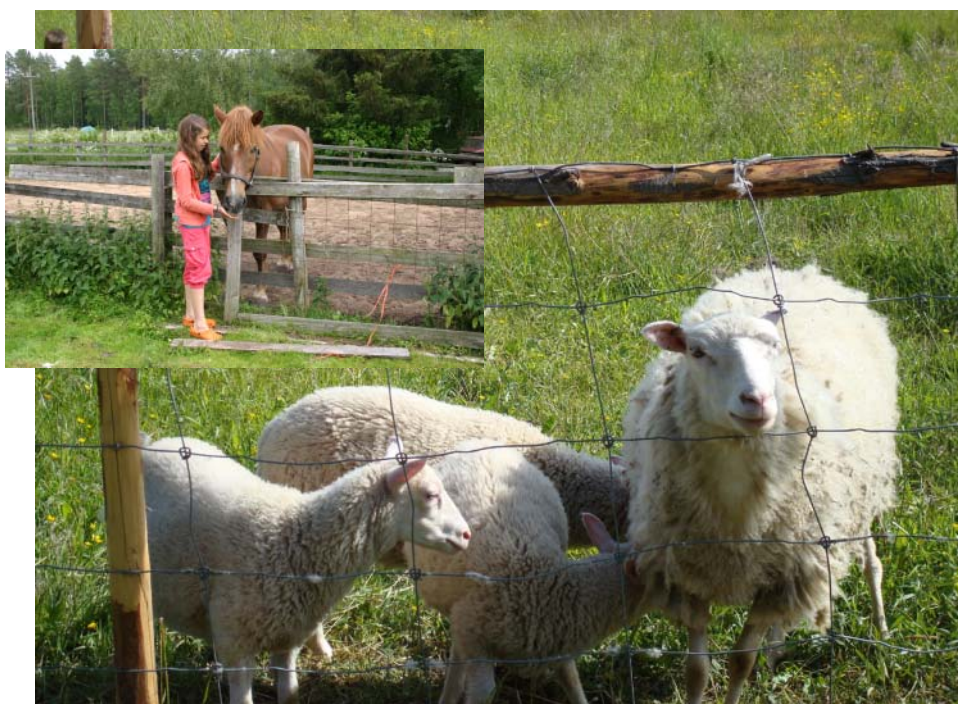

JARI UKKONEN

Alue soveltuu ylämaankarjan laitumeksi, jos sinne saadaan vettä juomavedeksi ja sähköinen vankka aita paimeneksi.

AIRI MATILA

LAURA HARTIKKA

Laidunnuksessa on parasta käyttää niitä eläinlajeja, joita alueella on käytetty ennenkin.

Perinneympäristön laidunkäytöstä kiinnostunut metsänomistaja saa tietoa

www.laidunpankki.fi -palvelusta.

AIRI MATILA

Arvokkaalla perinnebiotoopilla tarkoitetaan alueellisessa perinnemaisema-raportissa esiteltyä, ELY-keskuksen vastaavaksi toteamaa tai Natura-alueella sijaitsevaa kohdetta.

Pysyvä suojelu vai määräaikainen sopimus

Kunnostuksen ja hoidon kustannuksiin sekä hakkuutulojen menetyksiin on mahdollista hakea tukea. METSO-ohjelman sekä EU-osarahoitteisen maatalouden ympäristötuen avulla metsänomistaja voi suojella kohteen monimuotoisuutta.

METSO:n tarjoamat vaihtoehdot ovat pysyvä suojelu, määräaikainen suojelu ja metsäluonnonhoito. METSOlla voidaan edistää maatalouden ympäristötuen piiriin kuulumattomien kohteiden kunnostusta ja hoitoa. Maatalouden ympäristötuen erityistuet ja ei-tuotannollinen investointituki ovat osa Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelmaa vuosille 2007–2013.

METSO:n pysyvän suojelun vaihtoehtoja on kolme. **Yksityisen suojelualueen perustaminen** soveltuu metsänomistajalle, joka haluaa säilyttää alueen omistuksen. **Alueen myyminen valtiolle** sen sijaan sopii metsänomistajalle, joka haluaa luopua kohteestaan kokonaan. **Alueen vaihto valtion maahan** sopii metsänomistajalle, joka haluaa suojella kohteen mutta jatkaa toisaalla metsätalouden harjoittamista. Lisätietoja näistä menettelyistä antavat elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukset.

Kestävän metsätalouden rahoituslain ympäristötukisopimus tehdään kymmeneksi vuodeksi. Ympäristötuelle korvataan metsän biologisen monimuotoisuuden säilyttämisestä tai muusta luonnonhoidosta aiheutuvia lisäkustannuksia tai menetyksiä. Tuen saanti edellyttää, että kohteen hakkuuarvo on yli

4000 euroa tai yli neljä prosenttia metsänomistajan samassa kunnassa olevien metsien hakkuuarvosta. Lisätietoja antaa metsäkeskus.

Metsäkeskus suunnittelee ja toteuttaa **metsäluonnonhoitohankkeita**. Suunnittelu tehdään yhteistyössä metsänomistajan kanssa ja töiden aloittaminen edellyttää omistajan suostumusta.

Arvokkaan perinnebiotoopin alkuraivaukseen ja aitaukseen voi saada **ei-tuotannollista investointitukea**. Tuen ehtona on, että kohteesta tehdään 5-vuotinen perinnebiotooppien erityistukisopimus alkukunnostuksen jälkeen. Viljelijät ja rekisteröidyt yhdistykset voivat hakea tätä tukea, jonka enimmäismäärä on 1179 euroa/ha kohteen laajuuden mukaan.

Perinnebiotooppien hoito -erityistukea voivat saada maatalouden ympäristötukeen sitoutuneet viljelijät sekä rekisteröidyt yhdistykset. Viisivuotisen sopimuksen voi tehdä arvokkaalle perinnebiotoopille. Tuki on vuodessa enintään 450 euroa/ha.

Luonnon ja maiseman monimuotoisuuden edistäminen -erityistuki solmitaan viideksi tai kymmeneksi vuodeksi, ja sitä voivat hakea maatalouden ympäristötukeen sitoutuneet viljelijät ja rekisteröityneet yhdistykset. Tuki on vuodessa enintään 450 euroa/ha.

Tietoja erityistukisopimuksista ja ei-tuotannollisesta investointituesta antavat elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukset sekä ProAgriat.

Lisätietoja

- www.metsonpolku.fi
- www.ymparisto.fi > Luonnonsuojelu > Luontotyyppien suojelu > Luontotyyppien hoito, kunnostus ja ennallistaminen > Puustoisten perinneympäristöjen hoito
- www.maaseutu.fi > Maatilat > Esitteet ja oppaat > Lomakkeet
- www.mavi.fi > Viljelijätukien oppaat ja ohjeet
- www.metsavastaa.net > Metsänomistaminen > Valtion tuet yksityismetsätaloudelle

Tämän oppaan tavoitteena on tehdä tutuksi puustoisten perinneympäristöjen merkitystä luonnolle ja innostaa metsänomistajia kohteiden vaalimiseen. Opas on osa Puustoisten perinneympäristöjen monimuotoisuuden ja monikäytön turvaaminen -hanketta, jonka maa- ja metsätalousministeriö rahoitti vuonna 2010. Hanke oli osa Etelä-Suomen metsien monimuotoisuuden toimintaohjelma METSOn toteutusta. Sen toteuttivat Suomen ympäristökeskus, Metsätalouden kehittämiskeskus Tapio, Rannikon metsäkeskus, Keski-Suomen ELY-keskus ja Natur och Miljö rf.

Puustoiset perinneympäristöt

Opas luonnonhoitoon ja monikäyttöön

© Metsätalouden kehittämiskeskus Tapio

Teksti: Airi Matila ja Pekka Virtanen

Kannen kuvat: Sonja Forss ja Timo Kypärä

Taitto: Katja Tiilikka

Julkaistu internetissä tammikuussa 2011

Saatavissa <http://www.metsavastaa.net/puustoiset-perinneymparistot> ja <http://www.tapio.fi/verkkojulkaisut>

URN:ISBN:978-952-5694-76-5

Suosittelava viittaustapa: Matila, A. & Virtanen, P. 2010. Puustoiset perinneympäristöt. Opas luonnonhoitoon ja monikäyttöön. Metsätalouden kehittämiskeskus Tapion julkaisuja.

LAURI SAARISTO

Suomenkarjaa laiduntamassa Espoonlahden luonnonsuojelu-alueella kesällä 2009. Suomenkarja on yhteisnimitys kolmelle läheistä sukua olevalle suomalaisperäiselle nautakarjarodulle.